

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 332.33

JEL Classification D 610, R 140

Баланюк І.Ф.,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри обліку і аудиту,
Драбчук Н.Ю.,
аспірант,
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Balaniuk I.F.,
dr.sc.(econ.), professor, head at the
department of accounting and auditing
Drabchuk N.Yu.,
graduate student,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

ECONOMIC EFFICIENCY OF USE OF LAND RESOURCES: THEORETICAL ASPECTS

Постановка проблеми. На сучасному етапі свого розвитку сільськогосподарські підприємства та аграрний сектор України в цілому, потребують вдосконалення економічно обґрунтованих теоретичних підходів щодо сутності основних понять результатів їхньої діяльності, а саме економічної ефективності. Дана категорія відображає відношення одержаних підприємством результатів своєї діяльності до понесених ним ресурсних витрат. Саме тому, правильне розуміння вище наведеної категорії всіма рівнями управління сільськогосподарського підприємства, дозволить досягнути високої прибутковості та конкурентоспроможності на сучасному ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання економічної ефективності є об'єктом дослідження багатьох вчених як вітчизняної, так і зарубіжної науки, таких як В. Г. Андрійчук, М. З. Бор, М. А. Голик, Г. Гольберг, С. І. Дем'яненко, С. А. Єрохін, Л. О. Каніщенко, О. Л. Корінцева, Л. Г. Мельник, С. В. Мочерний, О. Б. Наумов, Н. В. Савенко, О. О. Слюсаренко, О. В. Шнипка, С. І. Юрій та ін.

Низка авторів (1-6), обґрунтовуючи сутність економічної ефективності, розуміють її як відношення отриманого результату до понесених витрат: В. Г. Андрійчук [1], Н. В. Савенко [2], О. О. Слюсаренко [3, с. 60]. Тлумачення економічної ефективності як певної комбінації ресурсів висвітлено у праці О. В. Шнипка [4, с. 34]. Питання сутності економічної ефективності як відношення ціни та собівартості, висвітлюється у праці С. І. Дем'яненка [5]. Іншої думки дотримувався Г. Гольберг [6, с. 132], який розглядав сутність економічної ефективності за аналогією з ефективністю в природничих науках.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, тлумачення поняття “економічна ефективність”, немає повноцінної характеристики, зокрема для окремої сфери та виду господарської діяльності, що підтверджує актуальність і необхідність проведення додаткового дослідження у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідити підходи щодо визначення сутності

поняття “економічна ефективність” та виявити її змістовне наповнення, з’ясувати, яке із понять найдоцільніше для використання в управлінні земельними ресурсами. Для досягнення поставленої мети вирішуватимуться такі основні завдання: розглянути сутність категорії “економічна ефективність”, встановити її зв’язок з іншими видами ефективності, сформулювати визначення поняття “економічна ефективність використання земельних ресурсів”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Встановлено, що ефективність – інтегрована економічна категорія, яка відображає виробничі відносини щодо економії сукупних затрат уречевленої та живої праці на отримання кінцевого позитивного результату. Категорія “ефективність” на рівні підприємства характеризує зв’язок між величиною отриманого результату від його діяльності та кількістю інвестованих або витрачених у виробництві ресурсів. Підвищення ефективності можна досягти шляхом використання меншої кількості ресурсів для створення такого результату або за використання такої самої кількості ресурсів чи більшого випуску з відносно меншою кількістю ресурсів для створення більшого результату [7].

Економічна ефективність, з погляду керівників сільськогосподарських підприємств, являє собою найбільш важливу характеристику діяльності підприємства, якій необхідно приділяти велику увагу.

Для більш ґрунтовного дослідження основних теоретичних аспектів економічної ефективності використання земельних ресурсів перш за все доцільно розглянути сутнісний зміст категорії “економічна ефективність”.

Визначення сутності та змісту категорії “економічна ефективність” зумовлене тим, що трактування даного питання у сучасному розвитку ринкових відносин є ключовим аспектом організаційно-економічної діяльності сільськогосподарського підприємства.

Існує багато варіантів підходів щодо визначення сутності економічної ефективності. Це зумовлено насамперед тим, що розгляд даного питання відбувається для різних користувачів інформацією, для різних цілей та потреб, а також з різних точок зору. Досліджуючи праці вітчизняних та зарубіжних вчених, можна побачити, що не існує єдиного підходу та думки щодо сутності цієї складної категорії.

На думку В. Г. Андрійчука, економічна ефективність являє собою відношення між отримуваними результатами виробництва, тобто продукцією і матеріальними послугами, з одного боку, і витратами праці та засобів виробництва, з іншого боку [1, с. 12].

Ми погоджуємось із цією думкою, адже автор включає всі аспекти витрат, що були здійснені, а це дозволить більш якісно та точно визначати економічну ефективність.

Н. В. Савенко вважає, що економічна ефективність – це результат виробничої діяльності, що виражається у вигляді співвідношення між підсумками господарської діяльності та витратами ресурсів [2].

Наведене вище твердження доцільно використовувати для визначення економічної ефективності земельних ресурсів, адже воно дозволить визначити чи раціональним є використання даного земельного ресурсу тим чи іншим способом, при цьому враховуватимуться витрати, понесені підприємством для створення кінцевого продукту протягом цілого операційного періоду (догляд за землею, збагачення мінеральними ресурсами та добривом, оплата праці, знос основних засобів та ін.).

С. В. Мочерний, С. А. Єрохін, Л. О. Каніщенко трактують економічну ефективність як досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці [8, с. 282]. Виходячи з цього тлумачення, економічна ефективність є результативністю діяльності підприємства, проте авторами вказується на витратність праці, при цьому упущено витратність ресурсів, які містяться у складі кінцевого продукту і є його основою.

О. В. Шнипко характеризує економічну ефективність як комбінацію ресурсів, що дає змогу досягти максимального випуску товарів з найменшими витратами. Такий висновок базується на тому, що суперництво між підприємствами за економічно вигідні умови виробництва та реалізації продукції з метою отримання максимального прибутку спонукає виробників до більш раціонального використання основних засобів [4, с. 34]. Відповідно, виходячи з цього тлумачення, економічна ефективність містить у собі розуміння фінансової грамотності щодо управління підприємством, адже автор враховує не тільки раціональне використання ресурсів, до чого схиляється більшість авторів, а виділяє основні засоби, які становлять значну частину капіталу підприємства. Вважаємо, що розуміння ефективності через використання основних засобів є важливим, адже їх стан та продуктивність значно впливатимуть на якість кінцевих продуктів та прибуток підприємства.

Л. Г. Мельник, О. Л. Корінцева розглядають економічну ефективність через комплекс господарських заходів, зокрема: впровадження нової техніки; інвестиційний проект; укладання комерційної угоди; реалізація господарського рішення; втілення екологічних ініціатив; проведення соціальних заходів, спрямованих на підвищення добробуту людей, поліпшення інфраструктури, формування культурних цінностей тощо [9, с. 246]. Наведені вище автори у своїх трактуваннях використовують комплекс господарських процесів, який дозволить визначити економічну ефективність

з багатьох ракурсів: інвестиції, ноу-хау, екологія та добробут суспільства і навколишнього середовища, що є важливим для конкурентоспроможності підприємства на сучасному ринку.

С. І. Дем'яненко зазначає, що економічна ефективність – це співвідношення між ціною продукції, її собівартістю та якістю, яке в умовах ринку має певні закономірності: зростання якості продукції призводить як до збільшення виробничих витрат, так і до підвищення ціни [5].

На думку О. О. Слюсаренка – економічна ефективність виступає найважливішим показником результативності діяльності підприємства, який є зіставленням результатів цієї діяльності з витратами на її здійснення, а також визначається відношенням результатів до витрат [3, с. 60]. Згідно із наведеним твердженням, ефективність охарактеризована через поняття результативності, яка має цільову природу і входить до сфери оцінювання отриманих результатів від реалізації управлінських рішень чи діяльності за певний період часу. В той час ефективність застосовують, щоб охарактеризувати доцільність використання виробничих ресурсів для досягнення поставленої мети.

М. А. Голик виділяє поняття економічної ефективності для специфіки сільського господарства, яке полягає у виробництві максимальної кількості високоякісної продукції з одиниці сільськогосподарських угідь чи від однієї голови худоби за найменших витрат ресурсів з метою найповнішого задоволення потреб населення у продуктах харчування і промисловості, у сировині [10, с. 18].

Твердження М. А. Голика найбільше розкриває наше дослідження, адже автор наводить сутність поняття “економічна ефективність” для сільського господарства, враховуючи специфіку його діяльності, тому ми цілком погоджуємось із його думкою.

О. Б. Наумов вважає, що економічна ефективність полягає у зростанні виробництва матеріальних благ необхідної якості при зменшенні затрат живої і уречевленої праці в розрахунку на одиницю продукції, інакше кажучи, підвищення продуктивності суспільної праці [11, с. 40].

Більшість авторів розуміють категорію ефективності як відношення ефекту до витрат чи ресурсів, які були затрачені на його досягнення. Такий підхід називають витратним (або затратним). Суть “затратного” підходу полягає в тому, що економічна ефективність – це співвідношення результатів діяльності і затрат [12, с. 367].

Окремі економісти пояснюють сутність економічної ефективності за аналогією з ефективністю в природничих науках, тобто розглядали економічну ефективність як ефективність технічну. У зв'язку з цим Г. Гольберг підкреслював, що визначення технічної ефективності в більшості фізичних, хімічних і біохімічних процесів здійснюється через одновимірність і точність виміру величин, що характеризують витрати і результати. Процеси господарські докорінно відрізняються від процесів технологічних. Витрати і результати не можна розглядати як величини безумовно одновимірні, а завдання визначення ефективності тут набагато складніше [6, с. 132].

Суть тенденції ефективності полягає в необхідності постійного зростання результату як бази прогресу. Розвиток цього положення можна знайти в роботах економістів 70-х років. Наприклад, М. З. Бор пише, що ефективність якого-небудь процесу означає його результативність, що досягається на основі використання природних умов, доцільного та цілеспрямованого поєднання чинників, що створюють ефект, проте це не означає, що ефективність виробництва потрібно розуміти тільки як категорію вимірювального і кількісного порядку, через яку зіставляються витрати з результатами. Ефективність передусім є економічною категорією, одним з виражень виробничих стосунків у суспільстві і формується під впливом характеру цих стосунків. Тому можна зробити висновок про відсутність тотожності між технічною й економічною ефективністю, оскільки економічна ефективність має завжди соціальну суть, на відміну від технічної [13, с. 46].

Як бачимо із наведеної вище інформації, думки вчених розходяться щодо сутності поняття “економічна ефективність”.

В найбільш загальному вигляді економічна ефективність є кількісним співвідношенням двох величин – результатів господарської діяльності та виробничих витрат. Суть проблеми підвищення ефективності виробництва полягає в збільшенні економічних результатів на кожну одиницю витрат у процесі використання наявних ресурсів. Підвищення ефективності виробництва може досягатися як за рахунок економії поточних витрат (споживаних ресурсів), так і шляхом кращого використання діючого капіталу і нових вкладень у капітал (вживаних ресурсів). Таким чином, наявність різних концепцій щодо сутності ефективності зумовлена різними теоретичними позиціями з приводу її аналізу, виділенням якогось одного аспекту із вирішення загальної проблеми. Дедалі більше науковців вважають, що приріст прибутку відображає результат реалізації продукції та послуг, а у якості витрат, що зумовили цей приріст, доцільно застосовувати вартість використаних ресурсів, які визначають виробничий потенціал [13, с. 46]. Згідно із наведеним вище, на економічну ефективність підприємства впливають фінансовий стан, а також певні організаційні, управлінські, соціальні, технологічні та інші переваги.

Поняття “економічна ефективність” пов'язане з іншими видами ефективності, які доповнюють та розкривають аспекти фінансово-господарської діяльності підприємства, що не наводяться

безпосередньо у економічній, мається на увазі соціальну та екологічну ефективність.

Економічна ефективність означає виробництво певного (будь-якого) обсягу продукції з мінімальними витратами відповідних ресурсів. В американській літературі цей показник називається продуктивністю. Економічна ефективність – узагальнена економічна категорія, яка характеризується високою результативністю використання живої і уречевленої праці і показує кінцевий корисний результат від застосування всіх виробничих ресурсів й визначається порівнянням одержаних результатів і витрат виробничих ресурсів [14].

Соціальна ефективність полягає у збільшенні кількості нових робочих місць і рівня зайнятості людей, поліпшенні умов праці та побуту, стану довкілля, безпеки життя тощо. Соціальні наслідки виробництва можуть бути не лише позитивними, а й негативними (безробіття, посилення інфляції, погіршення екологічних показників) Соціальна ефективність є, по суті, похідною від економічної ефективності. Вона, за однакових інших умов, буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто [14].

Екологічна ефективність відображає відповідність витрат й екологічних результатів інтересам суспільства, порівняння економічного ефекту і витрат на природоохоронні заходи [14].

Між наведеними вище видами ефективності існує певний взаємозв'язок, приклад якого наводимо на основі земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства (рис. 1).

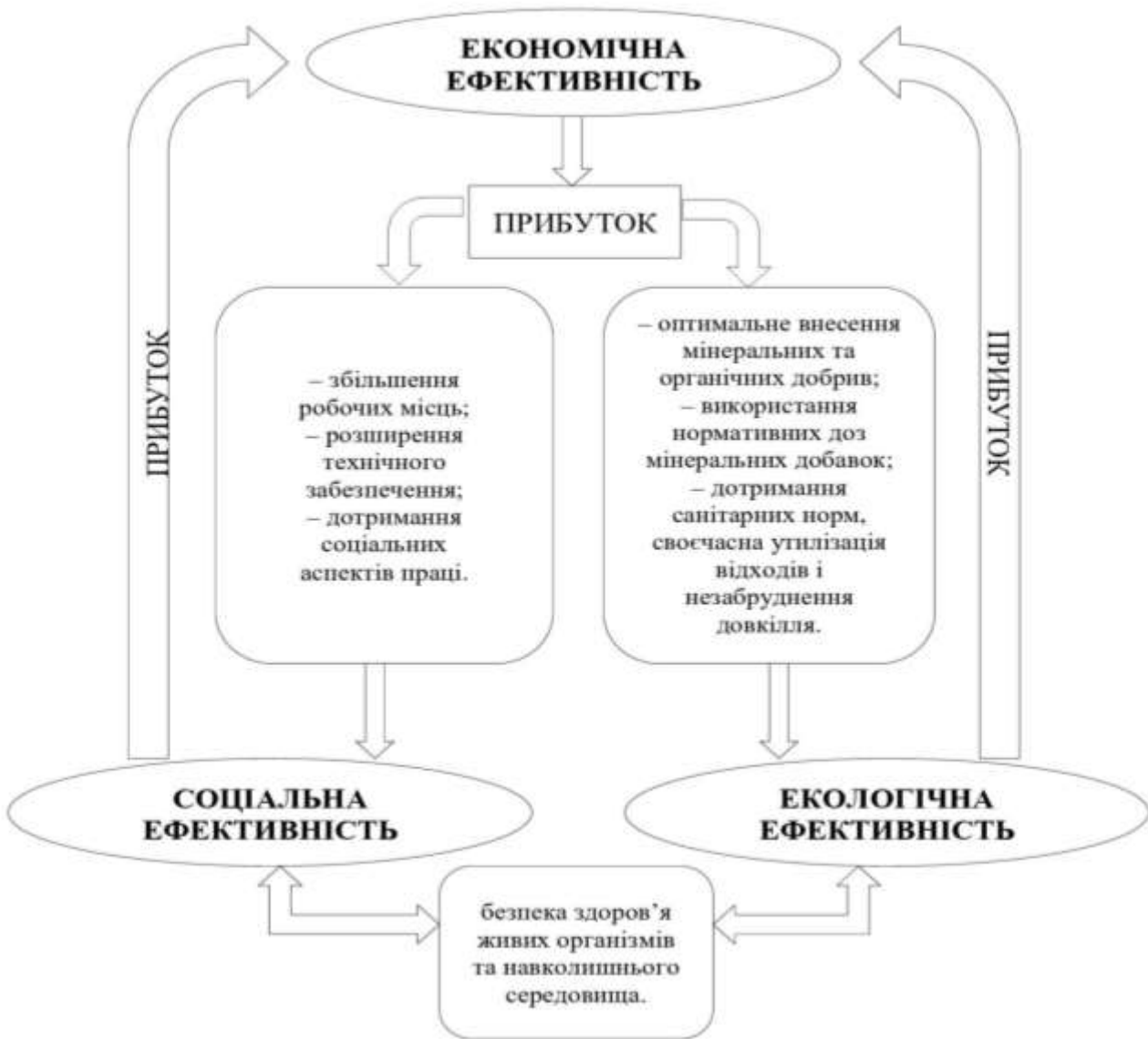

Рис. 1. Зв'язок між основними видами ефективності земельних ресурсів
Джерело: складено авторами на основі [14]

Економічна ефективність земельних ресурсів полягатиме у пошуку шляхів отримання максимального прибутку, який підприємство зможе використати для покращення соціальної та

екологічної ефективності, а не тільки для процесу діяльності сільськогосподарського підприємства.

Соціальна ефективність земельних ресурсів означатиме збільшення робочих місць на сільськогосподарських підприємствах, пов'язаних із процесами обробки земельних ресурсів, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо.

Взаємозв'язок соціальної із економічною ефективністю полягатиме у тому, що при збільшенні робочих місць та при закупівлі більшої кількості або новішої техніки підприємство зможе виробляти більше продукції, в результаті чого, отримуватиме більший прибуток. Отриманий чистий прибуток може бути використаний на соціальні аспекти самої праці – заходи та засоби безпеки для працівників, а також винагороди та премії, що дозволить заохотити робочий персонал до покращення продуктивності праці.

Екологічна ефективність земельних ресурсів означатиме використання мінеральних добрив та підживлення землі, використання добавок, які не шкодитимуть навколишньому середовищу та самому продукту виробництва сільськогосподарського підприємства, а також застосування інших природоохоронних заходів.

Під взаємозв'язком екологічної та економічної ефективності розуміється розподіл отриманого прибутку на закупівлю та використання таких добрив та природоохоронних заходів для земельних ресурсів, які дозволять зберегти натуральність продукту виробництва та не шкодитимуть навколишньому середовищу. Підживлення земельних ресурсів та безпека навколишнього середовища забезпечить не тільки кількість, а й натуральність та якість кінцевого продукту сільськогосподарського підприємства, що дозволить мати більше споживачів, відповідно і більший попит на свій продукт, який призведе до отримання більшого прибутку.

Використання підприємством екологічно безпечних добрив, буде поширюватись і на працівників, адже впевненість у безпеці свого здоров'я дозволить людині працювати продуктивно та без відхилень, у чому і полягатиме взаємозв'язок екологічної та соціальної ефективності.

Як бачимо із наведеної вище інформації, тісний взаємозв'язок економічної, соціальної та екологічної ефективності дозволить підприємству досягнути найбільшої ефективності своєї діяльності.

Проаналізувавши твердження, наведені у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, а також наведену вище інформацію, пропонуємо власне бачення щодо сутності поняття "економічна ефективність використання земельних ресурсів" – це максимальна вигода, яку може отримати сільськогосподарське підприємство у результаті своєї фінансово-господарської діяльності, з урахуванням можливих мінімальних витрат, утворених в результаті впливу зовнішніх (кліматичні та соціальні умови) та внутрішніх чинників (витрати ресурсів та праці) на її здійснення за аналізований період.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши думки економістів щодо сутності економічної ефективності, виявлено, що вона є багатоваріантним і складним економічним поняттям, під яким вони розуміють: по-перше, відношення результату діяльності до понесених витрат; по-друге, певну комбінацію ресурсів і комплекс заходів; по-третє, збільшення продуктивності праці для досягнення певних цілей.

Обґрунтовано взаємозв'язок між основними видами ефективності земельних ресурсів, який дозволить підприємству досягнути найбільшої ефективності своєї діяльності. Зв'язок соціальної ефективності з іншими її видами полягає у збільшенні робочих місць, розширенні технічного забезпечення, дотриманні соціальних аспектів праці. Екологічна ефективність свій зв'язок з економічною та соціальною показує через оптимальне внесення мінеральних та органічних добрив, використання нормативних доз мінеральних добавок, дотримання санітарних норм та своєчасну утилізацію відходів. Зв'язок економічної ефективності з іншим її видами характеризується пошуком шляхів отримання максимального прибутку, який використовується для покращення соціальної та екологічної ефективності.

Література

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.
2. Савенко Н. В. Економічна сутність ефективності виробництва підприємства і аналіз підходів до її визначення. *Інноваційна економіка*. 2009. № 2. С. 153–162. URL: http://ie.at.ua/index/arkhiv_nomeriv (дата звернення: 29.10.2018).
3. Слюсаренко О. О., Огородніков Д. Д., Наконечний В. Л. Словник підприємця. Київ: РВ ПС України НАН України, 1999. 207 с.
4. Шнипко О. В. Нагромадження основного капіталу як фактор конкурентоспроможності економіки. *Економіка України*. 2005. № 7. С. 23–35.
5. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 317 с. URL: <https://buklib.net/books/21904/>. (дата звернення: 27.10.2018).
6. Левченко Ю. Г., Шекмар Н. А. Методичні підходи до визначення ефективності господарської

діяльності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія "Економіка". 2011. № 32. С. 130-136.

7. Ковальчук І. В. Економіка підприємства: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 679 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/105-ekonomka-pdprimstva-kovalchuk-v.html>. (дата звернення: 27.10.2018).

8. Основи економічної теорії / С. В. Мочерний, С. А. Єрохін, Л. О. Каніщенко та ін. Київ: Академія, 2003. 471 с.

9. Мельник Л. Г., Корінцева О. Л. Економіка підприємства: навчальний посібник для вузів. Суми: Університетська книга, 2004. 416 с.

10. Голик М. А. Підвищення ефективності тваринництва. Київ: Урожай, 1981. 104 с.

11. Наумов О. Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками. *Економіка АПК*. 2000. № 5. С. 39-42.

12. Економічний аналіз: навчальний посібник / За ред. М. С. Ніконенка. Київ: 2003. 679 с.

13. Шляга О. В. Ефективність господарської діяльності: сутність та підходи. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 1. С. 43-48.

14. Степасюк Л. М., Суліма Н. М., Величко О. В. Економіка і фінанси підприємства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред.: В. К. Збарського, В. І. Мацибори. Київ: ЦП "Компринт", 2013. 300 с. URL: https://pidruchniki.com/84327/ekonomika/ekonomika_i_finansi_pidpriyemstva (дата звернення: 28.10.2018).

References

1. Andriichuk, V.H. (2005), *Efektivnist diialnosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, praktyka, analiz* [Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methodology, practice, analysis], monograph, KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Savenko, N.V. (2009), "The economic essence of the enterprise's production efficiency and the analysis of approaches to its definition", *Innovatsiina ekonomika*, no. 2, pp. 153–162, available at: http://ie.at.ua/index/arkhiv_nomeriv. (access date October 29, 2018).

3. Sliusarenko, O.O., Ohorodnikov, D.D. and Nakonechnyi, V.L. (1999), *Slovnnyk pidpriyemtsia* [Entrepreneur's Dictionary], RV PS Ukrainy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

4. Shnyupko, O.V. (2005), "Accumulation of fixed capital as a factor of competitiveness of the economy", *Ekonomika Ukrainy*, no. 7, pp. 23–35.

5. Demianenko, S.I. (2005), *Menedzhment ahrarnykh pidpriemstv* [Management of agrarian enterprises], tutorial, KNEU, Kyiv, Ukraine, available at: <https://buklib.net/books/21904/> (access date October 27, 2018).

6. Levchenko, Yu.H. and Shekmar, N.A. (2011), "Methodical approaches to the definition of the economic activity of the enterprise", *Naukovyi visnyk uzhhorodskoho universytetu*, Seriiia "Ekonomika", no. 32, pp. 130-136.

7. Kovalchuk I. V. (2008), *Ekonomika pidpriyemstva* [Economy of the enterprise], tutorial, Znannia, Kyiv, Ukraine, available at: <https://westudents.com.ua/knigi/105-ekonomka-pdprimstva-kovalchuk-v.html>. (access date October 27, 2018).

8. Mochernyi, S.V., Yerokhin, S.A., Kanishchenko, L.O. et al. (2003), *Osnovy ekonomichnoi teorii* [Foundations of economic theory], Akademiia, Kyiv, Ukraine.

9. Melnyk, L.H. and Korintseva, O.L. (2004), *Ekonomika pidpriyemstva* [Economy of the enterprise], textbook for university students, Universytetska knyha, Sumy, Ukraine.

10. Holyk, M.A. (1981), *Pidvyshchennia efektyvnosti tvarynnytstva* [Improving livestock efficiency], Urozhai, Kyiv, Ukraine.

11. Naumov, O.B. (2000), "Determination of economic efficiency of production by generalizing indicators", *Ekonomika APK*, no. 5, pp. 39-42.

12. Nikonenko, M.S. (Ed.). (2003), *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis], tutorial, Kyiv, Ukraine.

13. Shliaha, O.V. (2016), "Efficiency of economic activity: essence and approaches", *Ekonomichnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, no. 1, pp. 43-48.

14. Stepasiuk, L.M., Sulima, N.M., Velychko, O.V. (2013), *Ekonomika i finansy pidpriyemstva* [Economy and finance of the enterprise], textbook for university students, TsP "Komprynt", Kyiv, Ukraine, available at: https://pidruchniki.com/84327/ekonomika/ekonomika_i_finansi_pidpriyemstva (access date October 28, 2018).

Стаття надійшла до редакції 08.11.2018 р.